

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;  
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.2.29>

НЕХАСНКО І.О.

**НАУКОВА ПОЛЕМІКА ВІДНОСНО ТИПОВИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ  
ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ,  
РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ  
СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ****SCIENTIFIC CONTROVERSY CONCERNING TYPICAL INVESTIGATIVE  
SITUATIONS OF THE INITIAL STAGE OF THE INVESTIGATION  
OF MISAPPROPRIATION, SPENDING OF PROPERTY OR POSSESSION  
OF IT THROUGH ABUSE OF OFFICIAL POSITION**

Наукова стаття присвячена дослідженню типових слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Зазначено, що будь-яке кримінальне провадження повинно здійснюватись у певній послідовності. З огляду на це, виникає необхідність згадати про типові слідчі ситуації як орієнтир проведення усіх необхідних слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій і розшукових заходів. Відмічено, що розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем вирізняється багатоманітними ситуаціями, які мають певні особливості у зв'язку зі специфікою визначеного діяння. Підтримується позиція, що типова слідча ситуація є певною інформаційною моделлю (матрицею), яка відіграє важливе значення у процесі розслідування будь-якого кримінального правопорушення. На основі опрацювання матеріалів судово-слідчої практики сформульовано наступні типові слідчі ситуації, як-от: отримані відомості про вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, підозрювані відсутні; отримані відомості про вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, особа співпрацює з правоохоронними органами; отримані відомості про вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, особа не співпрацює з правоохоронними органами; отримані відомості про вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, особи злочинців встановлено, підозру не пред'явлено; отримані відомості про вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, не виявлено будь-яку доказову інформацію та осіб злочинців.

**Ключові слова:** кримінальне правопорушення, типова слідча ситуація, кримінальне провадження, версія, досудове розслідування, привласнення, розтрата майна, зловживання службовим становищем, службова особа.

The scientific article is devoted to the study of typical investigative situations that arise during the investigation of embezzlement, embezzlement of property or its appropriation by abuse of official position. It is noted that any criminal proceedings

must be carried out in a certain sequence. In view of the above, it is necessary to mention typical investigative situations as a guideline for conducting all necessary investigative (search) actions, covert investigative (search) actions and other procedural actions and investigative measures. It is noted that the investigation of embezzlement, embezzlement of property or its appropriation by abuse of official position is distinguished by a variety of situations that have certain features in connection with the specifics of the specific act. The position is supported that a typical investigative situation is a certain information model (matrix) that plays an important role in the process of investigating any criminal offense. Based on the processing of materials from forensic investigation practice, the following typical investigative situations have been formulated, such as: information received about the commission of embezzlement, embezzlement of property or its appropriation by abuse of official position, material and personal evidence has been identified, suspects are absent; information received about the commission of embezzlement, embezzlement of property or its appropriation by abuse of official position, material and personal evidence has been identified, suspicion has been raised, the person cooperates with law enforcement agencies; information received about the commission of embezzlement, embezzlement of property or its appropriation by abuse of official position, material and personal evidence has been identified, suspicion has been raised, the person does not cooperate with law enforcement agencies; information received about the commission of embezzlement, embezzlement of property or its appropriation by abuse of official position, material and personal evidence has been identified, the identities of the criminals have been established, no suspicion has been raised; received information about the commission of embezzlement, embezzlement of property or taking possession of it through abuse of official position, no evidentiary information and the identities of the criminals were found.

**Key words:** *criminal offense, typical investigative situation, criminal proceedings, version, investigation, embezzlement, embezzlement of property, abuse of official position, official.*

**Актуальність теми.** Будь-яке кримінальне провадження повинно здійснюватись у певній послідовності. З огляду на зазначене, виникає необхідність згадати про типові слідчі ситуації як орієнтир проведення усіх необхідних слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних дій і розшукових заходів. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем також вирізняється багатоманітними ситуаціями, які мають певні особливості у зв'язку зі специфікою визначеного діяння. Оскільки через їх вирішення можливо здобути достатню доказову інформацію та дослідити конкретні версії. Тому аналіз та опрацювання вказаної криміналістичної категорії є беззаперечно важливим аспектом для побудови дієвої методики розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

**Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.** Серед вітчизняних науковців, які присвятили свої дослідження розробці окремих аспектів типових слідчих ситуацій, варто відзначити наступних: В. Д. Берназ, Р. І. Благута, П. Д. Біленчук, В. К. Весельський, А. Ф. Волобуєв, М. М. Єфімов, А. В. Іщенко, В. А. Лирик, В. К. Лисиченко, Б. Є. Лук'янчиков, О. В. Лускатов, П. Я. Мінка, Н. В. Павлова, С. Ю. Петряєв, Є. В. Пряхін, Ю. І. Руснак, М. В. Салтєвський, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько та ін. Водночас, наше дослідження характеризується комплексним підходом до формулювання загальних засад вказаної складової методики розслідування з огляду на судово-слідчу практику та сучасні тенденції.

**Метою статті** є опрацювання та аналіз типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

**Виклад основного матеріалу.** Під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем важливе значення має виокремлення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування. Одразу відмітимо, що ми повністю поділяємо твердження М. М. Єфімова, який констатував, що «...усі кримінальні правопорушення розслідуються в конкретних умовах часу, місця, оточуючого середовища, взаємозв'язку з іншими процесами об'єктивної дійсності, поведінкою осіб, що виявилися втягнутими у сферу

кримінального судочинства, та під впливом інших чинників, які залишаються невідомими для уповноважених осіб. Ця складна система взаємозв'язків утворює ту конкретну обстановку, в якій працює слідчий та інші суб'єкти, що беруть участь у доказуванні розслідуваної події. Така обстановка одержала в криміналістиці загальну назву слідчої ситуації. Іншими словами, це існуюча на даний момент реальність, в умовах якої діють працівники правоохоронних органів. Ситуацією в буквальному її значенні є сама реальність, яка виникає на певному етапі кримінального провадження» [2, с. 111].

Зі свого боку, Р. Л. Степанюк зауважував, що «...головними завданнями слідчого після початку кримінального провадження є встановлення: переліку та місцезнаходження документів – джерел доказів, предметів-засобів злочину й забезпечення їх збереження; свідків злочинних дій; місцезнаходження грошей і матеріальних цінностей, здобутих злочинним шляхом, і життя заходів щодо їх збереження. Для вирішення цих завдань проводяться слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші заходи, послідовність яких залежить у першу чергу від слідчої ситуації, що склалась» [4, с. 171].

Відносно визначення терміну слідчої ситуації, то, наприклад, С. С. Чернявський розкрив її як «...інформаційну модель із найбільш значущими властивостями й ознаками процесу розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії» [8, с. 405]. Як вдало відмічають О. В. Лускатов і Т. О. Лускатова, «...типова слідча ситуація слугує матрицею, шаблоном, на який накладається конкретна ситуація для її зіставлення з типовою» [7, с. 275]. А вже М. М. Єфімов сформулював зазначену криміналістичну категорію як динамічну інформаційну систему, елементами якої є істотні ознаки та властивості обставин, що мають значення у кримінальному провадженні, зв'язки, відносини між ними, а також учасниками процесу розслідування, що настали, і передбачувані результати дій сторін [1, с. 64]. Як бачимо, вчені-криміналісти майже однаково розкрили вказане поняття, що ми підтримуємо, оскільки дійсно типова слідча ситуація як певна інформаційна модель (матриця) відіграє важливе значення у процесі розслідування будь-якого кримінального правопорушення.

Крім того, Р. Л. Степанюк відмічав, що найпоширенішими є дві типові слідчі ситуації залежно від характеру та повноти одержаних матеріалів про злочин, а також наявності у матеріально відповідальних або службових осіб інформації про виявлення їхньої злочинної діяльності та ймовірний початок досудового розслідування. Зокрема, автор зазначив, що перша ситуація (кримінальне провадження розпочато за матеріалами ревізії, відомими запідозреним особам) є найбільш розповсюдженою у практиці, а її особливістю є те, що у ній відсутній «фактор раптовості», оскільки матеріально відповідальні (службові) особи знають про встановлені обставини, вони ознайомилися з актами ревізій, надавали пояснення тощо. Також дослідник засвідчив, що «...у вказаній слідчій ситуації проводяться такі дії: 1) допит особи, яка повідомила про злочин; 2) допит ревізорів чи інших осіб, які проводили інспектування, під час яких виявлено порушення, що мають ознаки злочину; 3) допити матеріально відповідальних чи службових осіб, у діях яких виявлено кримінальне правопорушення; 4) тимчасовий доступ, вилучення, огляд і вивчення документів, що мають значення для кримінального провадження; 5) допити інших відомих свідків; 6) призначення технічних і почеркознавчих експертиз документів; 7) повідомлення про підозру й допит підозрюваного; 8) обшуки за місцем роботи та проживання підозрюваних; 9) арешт їхнього майна» [4, с. 172].

Інша група науковців (Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков, С. Ю. Петряєв) до типових слідчих (розшукових) дій початкового етапу розслідуванні зазначених кримінальних правопорушень відносять: «...огляд і вилучення документів; допити свідків; огляд і вилучення зразків продукції та матеріалів; огляд місця події; обшук; допити підозрюваних. Огляд документів і допити свідків дозволяють отримати інформацію про зловживання службовим становищем. Обов'язково зіставляють первинні документи з даними звітності про виробництво за різними показниками; накази про преміювання з табелями обліку виходу на роботу; асортимент товарів, які одержав магазин за накладними з асортиментом товарів, які є в реалізації фактично; штатний розпис та офіційні обов'язки службових осіб з фактично виконаною ними роботою; характер використання транспортних засобів за документами і фактично; розподіл житла за документами і фактично. Ретельної перевірки піддають кожну особу, якій зловживанням були надані різні пільги. Якщо зловживання пов'язане з порушенням технологічного процесу, випуском бракованої продукції, псуванням матеріалів, особливо – з не завершенням будівництва, треба провести огляд місця події, а також вилучити проби і зразки, детально зафіксувати застосуванням технічних засобів

загальну обстановку, вузли і деталі, скласти графічні плани і схеми. До проведення огляду документів доцільно залучати відповідних спеціалістів» [6, с. 347].

Повертаючись до думки Р. Л. Степанюка, відмітимо, що науковець стосовно другої ситуації (кримінальне провадження розпочато за матеріалами, про які запідозреним особам не відомо) зауважує, що вона «...трапляється у випадках виявлення злочину та початку досудового розслідування за другорядним епізодом злочинної діяльності (наприклад, вивезення матеріальних цінностей або великих сум грошей за підробленими документами). У цьому випадку кримінальне провадження може бути розпочато за ознаками іншого, пов'язаного з розкраданням, злочину (наприклад, за ст. 358 КК України). Названа ситуація характеризується можливістю використання «фактору раптовості», що дозволяє зібрати на початковому етапі максимум доказової інформації. З іншого боку, для цієї ситуації є характерною обмеженість даних про обставини злочину, що вимагає від слідчого особливо ретельного аналізу всієї наявної інформації та готовності діяти в умовах тактичного ризику. У цій ситуації алгоритм дій виглядає таким чином: затримання підозрюваних та їх допити; обшуки за місцем їх роботи та проживання; одержання тимчасового доступу, вилучення, огляд і вивчення необхідних документів; проведення ревізії; арешт майна підозрюваних; допити свідків; призначення технічних і почеркознавчих експертиз документів» [4, с. 172].

Стосовно фактору раптовості вважаємо доцільним привести позицію В. В. Пяковсько-го, який зауважував, що його використання під час «...раптового допиту підозрюваного, часто вдається отримати зізнання не тільки у вчиненні даного злочину, але й у раніше вчинених ним злочинів. Якщо у вчиненні грабежу або розбою приймала участь група осіб, а затримано тільки одного, необхідно провести невідкладний обшук за місцем проживання зниклих підозрюваних. Одночасно з допитом підозрюваного проводиться огляд місця події, допит потерпілого, після чого, в разі потреби, призначається судово-медична експертиза, що дозволить отримати важливу інформацію про ступінь тяжкості заподіяних тілесних ушкоджень, часу і характеру їх утворення. Після виконання слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з участю потерпілого, невідкладно допитують свідків та інших осіб, чий показання мають важливе доказове значення» [3, с. 651].

Окрема група вчених-криміналістів (Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков, С. Ю. Петряєв) констатувала, що «...при допиті підозрюваного необхідно отримати відомості про умови його роботи; мотиви, якими він керувався при здійсненні певних дій; обставини, що викликали шкідливі наслідки; хто, на його думку, винний у настанні шкідливих наслідків; службу кваліфікацію підозрюваного, досвід роботи у даній галузі та у цій посаді; характер стосунків з керівними особами, обґрунтованість і законність їх розпоряджень тощо» [6, с. 347].

Також вважаємо доцільним привести думку В. А. Лилика, який навів ситуацію, коли розслідування нецільового використання бюджетних коштів було розпочате на підставі відомостей, що містяться в матеріалах розслідування іншого злочину. Автор наголошує на тому, що «...наведена ситуація характеризується тим, що в розпорядженні слідчого є лише певна частина документів, у яких міститься інформація про нецільове використання бюджетних коштів. З одного боку, цю ситуацію можна назвати сприятливою, оскільки є можливість скористатися чинником раптовості через те, що підозрюваному не відомо про виявлення факту злочинної діяльності. З іншого боку, така ситуація може бути несприятливою через те, що підозрюваний, наприклад, уже переховується від слідства або ж частина документів знищена чи міститься в матеріалах іншого кримінального провадження» [5, с. 11].

Р. Л. Степанюк акцентував увагу на тому, що «...суттєве значення на початковому етапі розслідування має виконання слідчим (слідчо-оперативною групою) певних дій не лише процесуального, а і підготовчого й організаційного характеру, до яких належать такі: 1) ознайомлення з характером, структурою й особливостями діяльності підприємства, установи чи організації, де вчинено злочин; 2) вивчення документів, зокрема нормативно-правових актів, що регламентують відповідну діяльність та її документальне оформлення, документації підприємства, установи чи організації, де вчинено злочин, документації підприємств-контрагентів тощо; 3) збір відомостей про осіб, які підозрюються у вчиненні злочину; 4) виявлення всіх підприємств, установ чи організацій, діяльність яких пов'язана з учиненням злочином; 5) організація проведення ревізій, інвентаризацій; 6) добір обізнаних осіб, допомога яких потрібна в процесі розслідування; 7) проведення негласних слідчих (розшукових) дій з метою встановлення інших злочинних епізодів, співучасників, місцезнаходження майна, здобутого злочинним шляхом, тощо; 8) організація роботи слідчо-оперативної групи» [4, с. 172–173].

У свою чергу, Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков і С. Ю. Петряев зазначали, що «...при розслідуванні таких злочинів за ініціативою сторін можуть проводитися судові експертизи: судово-економічна – для перевірки фінансових і господарських операцій організації, підприємства, установи в цілому або окремих посадових осіб; для перевірки промислового, товарного, фінансового планування, відповідності звіту установи дійсності; судово-товарознавча – для встановлення якості готових промислових і продовольчих товарів, їхня сортність, вартість; судово-технічна – для з'ясування причин аварій, порушень технологічних процесів, термінів будівництва; криміналістична – для дослідження документів (почеркознавча, авторознавча, технічна експертиза документів)» [6, с. 348].

На основі опрацювання матеріалів судово-слідчої практики нами було сформульовано наступні типові слідчі ситуації, які можуть виникнути під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як-от:

- отримані відомості про вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, підозрювані відсутні – 16%;

- отримані відомості про вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, особа співпрацює з правоохоронними органами – 14%;

- отримані відомості про вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, особа не співпрацює з правоохоронними органами – 34%;

- отримані відомості про вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, особи злочинців встановлено, підозру не пред'явлено – 29%;

- отримані відомості про вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, не виявлено будь-яку доказову інформацію та осіб злочинців – 7%.

Наостанок приведемо тезу Р. Л. Степанюка, який зазначив, що «...планування розслідування цих злочинів відрізняє від інших наявність певних специфічних рис. Зокрема, для процесу розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем характерною є необхідність складання не тільки загального плану розслідування, але й планів проведення окремих тактичних операцій та окремих слідчих (розшукових) дій. У разі планування багатоепізодних справ план доцільно складати за епізодами. Також існує потреба у складанні графічних зображень (схем), які відображають зв'язки між епізодами й об'єктами, де вчинено злочинні дії, та між співучасниками, і дають уявлення про документообіг та рух грошей і матеріальних цінностей» [4, с. 173].

**Висновки.** Підводячи підсумок, відмітимо, що розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем вирізняється багатоманітними ситуаціями, які мають певні особливості в зв'язку зі специфікою визначеного діяння. Підтримується позиція, що типова слідча ситуація є певною інформаційною моделлю (матрицею), яка відіграє важливе значення у процесі розслідування будь-якого кримінального правопорушення. На основі опрацювання матеріалів судово-слідчої практики сформульовано наступні типові слідчі ситуації, як-от: отримані відомості про вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, підозрювані відсутні; отримані відомості про вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, особа співпрацює з правоохоронними органами; отримані відомості про вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виявлено матеріальну та особистісну доказову інформацію, пред'явлено підозру, особа не співпрацює з правоохоронними органами; отримані відомості про вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, особи злочинців встановлено, підозру не пред'явлено; отримані відомості про вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, не виявлено будь-яку доказову інформацію та осіб злочинців.

**Список використаних джерел:**

1. Єфімов М. М. До питання типових слідчих ситуацій розслідування створення, утримання місць розпусти та звідництва. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 28 листопада 2019 р.). Харків : Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2019. С. 62–64.
2. Єфімов М. М. Типові слідчі ситуації при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 1. Том 5. Частина 2. С. 111–115.
3. Криміналістика : підручник / за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 752 с.
4. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с.
5. Лилик В. А. Методика розслідування нецільового використання бюджетних коштів, виділених на роботу з відходами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец. : 12.00.09. Львів. 2019. 20 с.
6. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряєв С. Ю. Криміналістика : навчальний посібник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. в двох частинах. Ч. II : Криміналістична тактика. Методика розслідування. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. 2017. 505 с.
7. Лускатов О. В., Лускатова Т. О. Системи типових слідчих ситуацій в окремих криміналістичних методиках. Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах : вітчизняний та зарубіжний досвід : матеріали II Міжнар. науково-практичної конференції (м. Дніпро, 15 березня 2018 р.). Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 274–277.
8. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... д-ра юрид. наук за спец. : 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2010. 610 с.